

Makalenin Geliş Tarihi: 24.02.2021

1. Hakem Rapor Tarihi: 18.03.2021

2. Hakem Rapor Tarihi: 12.04.2021

Kabul Tarihi: 24.04.2021

İMANIN SEVGİ BOYUTU (Araştırma Makalesi)

Emannullah POLAT (*)

Öz

İman ve sevgi, birçok çalışmaya konu olmuş olmakla birlikte bugün de üzerinde en çok konuşulan/tartışılan kavramlar arasında yer almaktadırlar. Soyut kavramları incelemenin daha zor olduğu malumdur. Ancak zor da olsa insanın hayatını devam ettirmesini kolaylaştıran “sevgi” ve bu sevginin bir tezahürü olduğuna kanaat getirdiğimiz, “iman” ile ilgili çalışmanın önemi açıktır. İnceleyeceğimiz iman ve sevgi; Kur’ân-ı Kerim’de Hz. İbrahim (a.s.)’ın ifadesiyle “Ben batanları asla sevmem / iman etmem” şeklinde birbirlerinin yerlerine kullanılabileceği kanaatinde olduğumuz iman ve sevgidir. Konuyu ele alırken ayet ve hadislerde geçen حب “hubb / sevgi” ve ایمان “iman” kavramlarını tahlil etmeye ve bunların semantik, sosyolojik ve psikolojik yönlerini incelemeye çalışacağız. Çağımızda teknolojik gelişmeler nedeniyle hayatın şekli ve ritmi değiştiğinden; fert ve toplum iman ve sevgi açısından yeni birtakım problemler yaşayabilmektedir. Bu da doğal olarak hem bireysel hem de toplumsal olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Modern toplumlara bakıldığında bu olumsuzlukları görmemiz mümkündür. Son zamanlarda özellikle Batı’da yaygınlaşan ateizm, deizm, nihilizm vb. akımlar bu problemlerin bir kısmını oluşturmaktadır. Çalışmamızda iman ve sevgi kavramlarının birbirleriyle olan farklı ilişkileri üzerinde durmaya çalışacağız. İlim dünyasında imanın sevgi boyutunun yeterince incelenmemiş olması kanaati bizi bu çalışmaya sevk etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Tefsir, Sevgi, İman, İnsan, Toplum.

The Love Dimension of Faith

Abstract

Faith and love have been subjected in many studies and are still among the most spoken/discussed concepts. It is certain that analysis of abstract concepts is more difficult. Despite this difficulty, this study is significant regarding “love”, enabling people to continue their lives, and “faith” that we have concluded it is a reflection of love. The

*) Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı
(e-posta: emanullah1968@hotmail.com). ORCID ID: 0000 0002 8501 9370

concepts of faith and love that we will discuss may be used instead of each other as stated by Prophet Abraham (a.s.) in Koran “I do not love/believe those which are setting”. When discussing this topic, we will try to analyze the concepts of حب “love” and ایمان “faith”, used in verses of the Koran and hadiths, and semantic, sociological and psychological aspects of these terms. As the type and rhythm of life have changed due to technological developments in this age, individuals and societies may have some new problems in terms of faith and love. This naturally results in both individual and social problems. These problems may be observed in modern societies. The movements, such as atheism, deism, nihilism etc., which have recently become widespread especially in the West, cause some of these problems. In this study, we will try to discuss a different relationship between faith and love. The motive behind this study is the fact that the love dimension of faith has not been investigated sufficiently in the science world.

Keywords: Koran, Interpretation, Love, Faith, Human Being, Society.

1. Giriş

İmanın gözlem ve burhanlarla ikna edilerek itminana kavuşmuş gönüllerde barınabileceği Kur’ân-ı Kerim’de ifade edilmektedir.¹ Ruhun faaliyet alanı olan beyin ve kalbin² bir hareketi olarak da değerlendirilen sevgi³ ise, yaratılıştan itibaren her insanın fitratına yerleştirilmiş bir duygu olarak, itminana kavuşmuş gönüllerde hep var olagelmiş ve bulunduğu gönlü huzura kavuşturmuştur. Zaten ruhun sağlıklı bir faaliyet gösterebilmesi, faaliyet alanı olan faaliyet alanı olan beyin ve kalbin / itmanana kavuşmasıyla mümkündür.⁴

İman olgusunun, kalbin/gönlün itminanı ile olan ilişkisi, kalpte/gönülde yaşayan sevgi duygusu ile de bir ilişkinin söz konusu olabileceğini hatıra getirmektedir. Hem itminan hem de sevginin, tevhîd akidesine bağlı insanların rehberi olan Hz. İbrahim (a.s.)’da abideleşmiş olması da⁵ konunun ehemmiyetini ayrıca arttırmaktadır.

Allah Teâlâ yarattığı insana, hayatını devam ettirebilmesi için, birçok duyguya kaynaklık eden şehvet ve ğadab kuvvelerini vermiştir. Bu kuvveler sayesinde ki insan, faydalı ve güzel şeylerden hoşlanıp severek arzu eder; zararlı ve çirkin şeylerden de buğz ve nefret ederek kaçır. Bu zıt duygularla donatılan insan, fitratının ihtiyaç duyduğu bu faydalı ve güzel şeylere ulaşmak için sevgi duygusunun yönlendirmesiyle gayret gösterip

1) Bk. 2/Bakara/260.

2) Ruhun beyinde mi, kalpte mi faaliyet gösterdiği konusu ihtilafıdır. Bu konuyu daha önceki çalışmalarımızda tartıştığımızdan; burada tekrar etmek istemedik. Bk. Polat, Emannullah, *Kur’ân’a Göre Ruhî Hastalıklar*, Ankara: 2018, s. 229.

3) Bk. Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, VII. Basım, Akçağ Yayınları, Ankara: 1997, s. 405.

4) 13/Ra’d/28.

5) 2/Bakara/135; 3/Âl-i İmrân/67; 95; 4/Nisa/125; 6/En’âm/161; 16/Nahl, 120 ve 123.

onları elde ederek bundan haz duyar.⁶ Bu sebeple insan “güzel” olanı sevmeye müstak-
tır.⁷ Burada şunu hemen ifade edelim ki, “güzellik” kavramının tarifi kişiden kişiye göre
değişebileceği gibi; güzel olarak sevilenler de kişiden kişiye değişebilmektedir. Çünkü
“güzel/faydalı” diye “sevilen şeylerin güzelliği ve faydası gerçek/hakikî olabileceği gibi
bazen zannî de olabilir. Dolayısıyla sevilen şeyler ya lezzet için⁸ ya menfaat için⁹ ya da
sevilenin kendisinde bulunan fazilet için¹⁰ sevilirler.¹¹ Ancak lezzet ve menfaat düşkün-
lüğü bazen faziletin görünmemesine vesile olabilirler. Mesela hasta için iğne ve ameliyat
şeklen çirkin görünseler de hakikaten güzel şeylerdir. Dolayısıyla peşin hazları arzulayan
insan vakaların ardındaki güzellikleri görmekten aciz kalabilir. O halde eşyanın sureti
değil şireti sevimlidir.

İbn Hazm’ın ifade ettiği gibi, mahlûkattaki kaynaşma ve zıtlaşmanın sırrı, fitratlarına
yerleştirilmiş bulunan birleşme ve ayrışma kabiliyetindedir. Zira aynı cevhere sahip olan-
lar birbirlerini celp eder ve herkes ancak kendi emsaliyle birlikte sükûnet bulup huzura
erer... Nitekim Allah Teâlâ “hepinizi bir tek candan yaratan O’dur. Yanında huzur ve
sükûn bulsun diye aynı şeyden (bedenden ve ruhtan) ona eş yaratan da O’dur”¹² ayetinde,
eşler arasındaki huzur ve sükûnetin aynı cevherden yaratılmış olmaktan kaynaklandığını
bildirmiştir. Eğer sevginin sebebi sırf dış güzellik olsaydı şeklen güzel olmayan şeylerin
sevilmemesi gerekirdi. Oysa birçok kişinin şeklen daha güzel olanı bırakıp noksan olanı
tercih ettiğini ve gönlünün bu tercihten dönmediğini görmekteyiz. Eğer sevginin diğer
bir sebebi de mizacın uygunluğu ve huyların benzeşmesi olsaydı, kişinin huy bakımın-
dan kendisine uymayanı de sevmemesi gerekirdi. Oysa durumun böyle olmadığını da
müşahade etmekteyiz. O halde sevgi, nefsin/ruhun kendi varlığında bulunan bir şey olup
çeşitli sebeplere bağlı olarak ortaya çıkar. Sebep kalıcı ise sevgi kalıcı olur; sebep geçici
ise sevgi de sebebe bağlı olarak yok olur.¹³

Sevgi bilgiye, tanımaya ve hissetmeye de bağlıdır. İnsan bilmediği, tanımadığı ve
hissedemediği şeyleri sevemez. İnsanları yakın ilgi ve “bağlanarak önem vermeye yönel-
ten”,¹⁴ “tutkuya dek varabilen bir ruh durumu ve ideaların bilgisine götüren yol”¹⁵ olarak
tamamen kalbî bir faaliyet olan sevgi duygusu,¹⁶ kendi yapısı içinde Allah Teâlâ’ya olan

6) Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, XII. Basım, İnkılâp Yayınevi, İstanbul: 1998, s. 158.

7) Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s. 158.

8) 76/İnsan/8.

9) 61/Saff/3.

10) 9/Tevbe/108.

11) el-İsfehânî, Râğîb, Ebü’l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi’l-ğarîbi’l-Kur’an*, Thk. Safvân
A. Davudî, I. Basım, Dârü’l-kalem, Beyrut: 1997, s. 214.

12) 7/A’râf/189.

13) İbn Hazm, Ali el-Endelusî, *Tavku’l-hamâme fi’l-ülfeti ve’l-üllâf*, I. Basım, Müessesetü Hindâvî, Ka-
hire: 2016, s. 12.

14) Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, XV. Basım, 2006), s. 539.

15) Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 158.

16) Bolay, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, s. 405.

bağlılığa kadar uzanan aşkın bir yöne sahiptir. Ancak pozitif bilim sevgiyi, sadece “ilgi duygusu”¹⁷ olarak ele alıp incelemiş; fakat bu duygunun sebepleriyle ilgilenmemiştir. Oysa “anlamak için sevmenin önkoşul sayıldığı manevi disiplinlere açık olmak iledir ki, bilim, insan ruhunun susuzluğunu giderebilir. Bilmek için kimileyin sevmek gerekir.”¹⁸

Sevgi kavramını ele alan birçok çalışma mevcuttur. Sadece bu kavramı incelemek bir tekrardan ibaret olacaktır. Oysa bizim bu çalışmamızda işleyeceğimiz husus, kaynağını Allah Teâlâ’dan aldığı¹⁹ için aynı zamanda hayatın da kaynağı²⁰ ve sebebi²¹ olarak onun devamını sağlayan ve Kur’an-ı Kerim’de de ifadesini bulan²² sevgi ile birlikte iman kavramını da tarif edip bu iki kavramın birbirleriyle olan alakalarını göstermeye çalışmaktadır.

Bir duygu olan bu sevginin “iman” ile olan bağlantısını anlatmadan önce bu kavramları detaylı bir şekilde incelemek gerekmektedir:

2. Sevgi

Lügat âlimleri Arapçada ب - ب - ح “ha-be-be” kökünün, الْحَبُّ “el-habbu”, الْحَبُّ “el-hibbu” ve الْحَبُّ “el-hubbu” olmak üzere üç ayrı mastar siygası bulunan müselles²³ lafızlardan olduğunu ifade etmişlerdir.²⁴ Bu mastarlardan الْحَبُّ, “saflik, beyazlik, parlaklık, bir şeyin özü ve esası olarak, sabit, değişmez, gerekli ve lüzumlu olmak ve yükselip çoğalarak ortaya çıkmak ya da kalbin özü olan akıl”²⁵ manasındadır. الْحَبُّ de güzellik, incelik ve olgunluk vasıfları hâiz olan “sevgili”²⁶ demektir.

17) Haçerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: 1999, s. 400.

18) Sayar, Kemal, *Her Şeyin Bir Anlamı Var*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2018), s. 34.

19) Tarhan, *Duyguların Dili*, İstanbul: 2008, s. 67.

20) Bolay, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, s. 406.

21) Sunar, Cavit, “Aşk’ın Terbiyedeki Rolü”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara: 1981, C. 25, s. 95.

22) 6/En’âm/76.

23) Arapçayı zenginleştiren özelliklerden biri olan müsellesât; “aynı harflerden oluştuıkları ve aynı siyga-yı oluşturduıkları halde bazı kelimelerin, ilk harflerinin fetha, kesre ve zamme şeklinde üç ayrı şekilde okunabilmeleri sonucundaki farklılık sebebiyle farklı manaların ortaya çıkmasına” denir. (Bk. İbrahim Müklâtî, *Şerhu Müsellesâti Kutrub*, (y.y.): (trs.), s. 10.

24) İbn Fâris, Ebü’l-Hüseyn b. Ahmed, *Mü’cemü mekâysî’l-lüğa*, Tah. Abdüsselâm Mühammed Hârun, Dâru’l-fikir, Beyrut: 1979, II, 26.

25) el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Ebü Tâhir Mühammed b. Yakub, *Besâiru zevi’t-temyîz. fi letâifi’l-Kitâbi’l-Azîz*, Tah. Mühammed Ali en-Neccâr, Kahire: 1996, II, 416-422; Âsım Efendi, *el-Okyanûsu’l-Basît fi tercemeti’l-kâmûsi’l-mühîd*, I. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul: 2013, I, 333 ve el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsi’l-mühîd*, VIII. Basım, Müessesetü’r-risâle, Beyrut: 2005, s. 70-72.

26) Âsım Efendi, *el-Okyanûsu’l-Basît*, I, 333.

Konumuz olan sevginin Arapçadaki karşılığı olan الْحُبُّ ise “güzellik ve olgunluk vasıflarını hâiz şeylere karşı kalpte yerleşen ve muhafaza edilen²⁷ dostluk kurmak, beğenmek, rağbet etmek, istemek, meyletmek, hoşlanmak ve tercih etmek”²⁸ demektir.

Bu tarifleri vermekle beraber el-Fîrûzâbâdî’ye göre, الْحُبُّ “el-hubb” ve الْمُحِبَّةُ “el-muhabbet” kavramları, kendilerinin ifade ettikleri anlamlardan daha açık ve anlaşılır bir şekilde tarif edilemezler; zira muhabbetin en açık vasfı ancak “muhabbet” olarak ifade edilebilir. Zaten yapılan tarifler bu kavramların kapalılık ve anlaşılmazlıklarını gidermekten çok uzak olup sadece bunların var olduklarını bildirmektedirler. Tarif yapmaya kalkışanlar ise sadece bu kavramın sebepleri, gerekleri, alametleri, tanıkları, sonuçları ve kuralları hakkında bilgi vermektedirler. İşte onların bütün tarifleri bu altı şey etrafında dönmektedir.²⁹ el-Fîrûzâbâdî, bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra yukardaki müselles mastarlarda var olan lügavî manaları “saf, beyaz ve parlak olmak, yükselip çoğalarak ortaya çıkmak, sabit, değişmez, gerekli ve lüzumlu olmak, bir şeyin özü ve esası ya da kalbin özü olan akıl sahibi olmak, muhafaza etmek ve tutmak”³⁰ şeklinde özetlemiştir. el-Fîrûzâbâdî’ye göre bu manalar sevmenin ve sevilmenin gereklerindedir. Zira kalbin kendi iradesi ve derunundaki yapısıyla sevgisini sırf sevgiliye bağlaması, sevgilinin kemâl üzere yücelerek sevenin kalbinde yerleşip görünmesi, sevenin kalbinin bütünüyle sevilene tahsisi ve bu sevginin sürekli olarak kalpte muhafaza edilmesi sevgi duygusunun tezahürlerindedir.³¹ Böylece sevgi olgusunda, yukarıda ifade ettiğimiz manalar topluca gerçekleşir. İşte الْحُبُّ mastarı bu manaların tümüne işaret etmektedir. Bu manalarıyla الْحُبُّ buğzun zıddıdır.³²

Lafzın fonetik yapısından da haber veren el-Fîrûzâbâdî, “boğazın en alt kısmından çıkan ح “hâ” harfiyle şefevî yani dudaktan çıkan ب “be” harfinden oluşan حُبُّ mastarı, bu harflerle sanki sevenin baştan sona bütün hâlinin sevgiliye münhasır olup başka hiçbir şeyin bu hale karışmadığını işaret etmektedir. Asıl muhabbet ve sevginin durumu budur. Şayet böyle değilse muhabbet manasındaki sevgiden bahsetmek mümkün değildir”³³ ifadelerine yer vermektedir.

27) el-Fîrûzâbâdî, *Besâir*, II, 416.

28) el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-mühît*, s. 70-72.

29) el-Fîrûzâbâdî, *Besâir*, II, 416.

30) el-Fîrûzâbâdî, *Besâir*, II, 417.

31) el-Fîrûzâbâdî, *Besâir*, II, 416-422.

32) Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, Thk. Mehdi el-Mahzumî ve İbrahim es-Samirî, Mektebetu Hilal, (y.y.): (trs.), III, 31; İbn Dürayd, Ebû Bekir Muhammed b. Hüseyin, *Cemhereti'l-lügâ*, Tah. Remzi Münir Ba'İbekkî, Beyrut: 1987, I, 354 ve İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-'Arab*, III. Basım, Beyrut: 1993, I, 289.

33) el-Fîrûzâbâdî, *Besâir*, II, 417.

Kur'an'da Allah-insan ilişkisinin şeklini ortaya koyan kavram, kuldân Allah'a; Allah'tan da kula yönelen الحُبُّ "el-hubb" yani sevgi kavramıdır ki, bu kavramın içerdiği mananın tahakkuku da Hz. Peygamber (s.a.s.)'e tâbi olmaya bağlanmış ve bunun sonucunda da mağfiretin gerçekleşeceği bildirilmiştir.³⁴ Zaten الحُبُّ kavramı; "temenni, istek, muhabbet, ülfet, karşılıklı sevgi"³⁵ manalarıyla, ayette de ifade edildiği gibi³⁶ hem Allah Teâlâ'yı sevmek hem de O'nun tarafından sevilme demek³⁷ olan الودادُ "el-vidâd",³⁸ "yapışkan kan" anlamındaki العلقُ "el-'alâk"³⁹ ya da "ilgilenmek" anlamındaki العلاقة "el-'alaka",⁴⁰ "sevginin tutku derecesi" anlamındaki الشَّغْفُ "eş-şâğaf"⁴¹ ve المحبةُ "el-muhabbet",⁴² kavramlarıyla eş anlamlıdır. İbn Kayyim el-Cevziyye bu kavramın elli civarında müteradifini bildirir.⁴³ Bunlardan özellikle التَّعَبُّدُ "et-ta'abbüd" kavramının, "sevginin son noktasını ifade ettiğini, sevenin bu derecedeki sevgisinin, onu sevilene kulluk yapmaya yani sevileni "ma'büd" olarak kabul etmeğe razı ettiğini" bildirmektedir ki, ona göre bu derecedeki sevgiyi başka bir varlığa beslemek şirktir.⁴⁴

Bu müselles mastarın الحِبُّ "el-hibbu" الحَيِّبُ "el-habîbu" siygaları ise حَدِنٌ "hidnin" ve حَدِينٌ "hadînin" lafızları gibi hem seven hem de sevilen manalarındadırlar.⁴⁵ Nitekim Zeyd b. Hârîse (r.a.) حِبُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "Resulullah (s.a.s.)'in sevdiği/sevgilisi"⁴⁶ şeklinde çağırırdı. Yine Resulullah (s.a.s.) Hz. Fatıma (r. anha)'ya, Hz. Âişe (r. anha)'dan bahsederken, إِنَّهَا حِبَّةُ أَبِيكَ "o senin babanı seven babanın da sevdiği"⁴⁷ buyurmuştur.

34) 3/Âl-i İmrân/31.

35) el-Fîrûzâbâdî, *Besâir*, V, 184.

36) 5/Mâide/54.

37) el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 860.

38) el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, s. 70 ve 325.

39) İbn Dürayd, *Cemheretü'l-lüğa*, II, 939

40) İbn Dürayd, *Cemheretü'l-lüğa*, II, 940.

41) İbn Dürayd, *Cemheretü'l-lüğa*, II, 869.

42) el-Fîrûzâbâdî, *Besâir*, II, 416.

43) İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir, *Ravdatü'l-mühîbbîn ve nüzhetü'l-müştakîn*, Tah. Muhammed Azîz Şems, Dâru âlemi'l-fevâid, Cidde: (trs.), s. 25-85.

44) İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ravdatü'l-mühîbbîn*, s. 83.

45) İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I, 289.

46) Bühârî, *Rikâk*, 6502.

47) Ebû Dâvud, *Edeb*, 4898.

Diğer bir tarifile sevgi; suurlu varlıkların bir özelliği olarak “lezzetli ve faydalı şeylere veya faziletli kimselere karşı kalpte hissedilen”,⁴⁸ “insanı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten bir duygu”⁴⁹ olup zıddı olan buğz ve nefret gibi kalbî/ruhî bir faaliyettir.⁵⁰

Aslında sevgi gibi soyut kavramların tariflerini yapmak çok zordur; zira sevgi dinî/ilâhiyat ilimlerinin yanında “başta psikoloji, felsefe, edebiyat, tıp gibi birçok bilimin alanına girmektedir... Mesela edebiyatta sevgi en güzel şiirlerin yazılmasında etkin bir rol üstlenirken, orta çağ tıbbına göre sevgi ve aşk, bir çeşit hastalıktır. Teolojiye göre sevgi, Allah’a yaklaşma ve O’nu anlamanın en güzel yoludur. Felsefeye göre ise sevgi ve aşk mükemmel olmayanın mükemmelliğe yükselme gayretidir... Psikolojik açıdan da sevgi, hoşlanılan bir şeye “bağlılık”, ondan ayrılmamayı istemek anlamına gelen bir duygudur.”⁵¹ Yine de yapılan değişik tarifler bir araya getirildiğinde herkesçe kabul görebilecek bazı tariflerden bahsetmek mümkün görünmektedir. Mesela sevgi, iki varlık arasındaki manyetik bir güce de benzetilmiştir. Zira “manyetizma üzerinde çalışanlar -ki bu itiraf edilmiş bir olgudur- düşünce, duygu ve hislerin bir şahıstan/ruhtan başka bir şahsa/ruha duygu dalgaları ile birlikte manyetizma yapandan manyetize edilene nasıl aktarıldığını görür ve insanın yapısındaki bu hissî ve manevî duyguların nasıl karmaşık olduğunu hayretle müşahede ederler.”⁵²

Görüldüğü gibi sevgi, tarif edilmesi çok zor bir kavramdır. Zira sevgi, somut olarak ne olduğunu bilmediğimiz; ancak hislerimiz ile varlığının farkına vardığımız manevî bir duygudur. Yani sevgi, îmân gibi insanın kalbine yerleşen ve diğer insanların ulaşamayacağı, yalnızca Allah Teâlâ’nın bildiği ve O’ndan asla saklanamayacak içsel bir duygu olup başkasının zorlaması ile gerçekleşemez.⁵³ Diğer bir ifadeyle sevgi fitrî olup ihtiyârî değildir. Ancak ihtiyar ile sevginin yönü bir sevilenden başka bir sevilene döndürülebilir.

3. İman

Arapçada *أَمِنَ* “e-mi-ne” fiilinden türeyen *الْأَمْنُ* “el-emn” mastarı; “gönül huzuru ve korkunun bertaraf olması manasındadır.”⁵⁴ Aslında *الْأَمَانَةُ* “el-emanet” ve *الْأَمَانُ* “el-emân” da *الْأَمْنُ* “el-emn” gibi birer mastardılar. *الْأَمَانُ* bazen, “insanın güven içinde olduğu durumun ismi olarak kullanılırken; bazen de insanın inandığı şeylere isim olarak

48) el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 205.

49) Akalın, Şükrü H, *Türkçe Sözlük*, XI. Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 2001, s. 2081.

50) Bk. Polat, *Kur’ân’a Göre Ruhi Hastalıklar*, s. 220.

51) Gezgin, Ali Galip, *Kur’ân’da Sevgi*, II. Basım, İstanbul: 2010, s. 38 ve 72.

52) Kutub, Muhammed, *Dirâsâtü’n fi’n-nefsi’l-insâniyeti*, X. Basım, Dâru’ş-şürûk, Kahire: 1993, s. 86.

53) 2/*Bakara*/256.

54) el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 47-51.

kullanılır. Meselâ; *لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ* “Allah’a ve Resulüne hıyanet etmeyin ve aranızdaki emanetlerinize de hıyanet etmeyin”⁵⁵ ayetinde zikredilen *أَمَانَاتٌ* “emânât” ifadesi; “farzlar, din veya inanılan tüm şeylere isim olarak kullanılmıştır.”⁵⁶ Bu emanetler için sözü edilen *خِيَانَةٌ* “hıyanet” de, münafıkların yaptıkları gibi; Resulullah (s.a.s.)’e isyan etmek⁵⁷ veya farzları terk etmek⁵⁸ manasındadır. Yine *إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ* “Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik”⁵⁹ ayetindeki “emanet” kavramına müfessirler; “tevhîd, adalet, alfabedeki harfler ve akıl gibi değişik manalar yüklemişler; ancak el-İsfehânî, “bunların içinden en doğru olanın; “emânât”ın akıl manasında olduğudur” demiştir. Çünkü ona göre akıl olunca, insan onunla tevhidi öğrenir, adaleti gerçekleştirir, alfabeyi öğrenir. Hatta akılla, öğrenilebilecek her şey öğrenilebileceği gibi; insan gücünün yetebileceği bütün güzel işler de yapılabilir. İşte bu akıl ile insan, mahlûkatın pek çoğundan üstün kılınmıştır.⁶⁰ Ayrıca *وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا* “kim oraya girerse korkudan emin olur”⁶¹ ayetinde zikredilen *آمِنًا* “âminen” ifadesi; *أَنَا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا* “Biz (Mekke’yi) güvenli, emin bir belde yaptık”⁶² ayetindeki gibi; “saldırıları karşı can güvenliği, dokunulmazlık ve korkulardan emin olmak”⁶³ manasındadır. Yine *أَمْنَةً نُّعَاسًا* “bir güven duygusu”⁶⁴ ayetinde ifade edilen *أَمْنَةً* “emeneten” ifadesi de *آمِنًا* “âminen” manasındadır. Çünkü *كَتَبْتُ* “ketebeten” *آمِنًا* “âminen” ism-i fâilinin çoğulu olduğu gibi; *أَمْنَةً* “emeneten” de *آمِنًا* “âminen” lafzının çoğuludur.⁶⁵ Bu sebeple, *أَبْلَعُهُ مَأْمَنَةً* “onu, kendisini güvenlikte hissedeceği yere (vatanına) ulaştır”⁶⁶ ayetinde zikredilen *مَأْمَنَةً* “me’meneten” ifadesi, “güvenlik atmosferi ve güvence”⁶⁷ manasındadır.

55) 8/Enfâl/27.

56) Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Cemaluddin Abdurrahman b. Ali, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsir*, Thk. Abdurrazık el Mehdi, I. Basım, Beyrut: 2001, III, 345.

57) el-Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, Thk. Seyyid b. Abdilmaksud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut: (trs.), II, 310.

58) Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, II, 203.

59) 33/Ahzâb/72.

60) el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 90-92.

61) 3/Âl-i İmrân/97.

62) 29/Ankebût/67.

63) Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, III, 389.

64) 3/Âl-i İmrân/154.

65) el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 90-92.

66) 9/Tevbe/6.

67) Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, III, 389.

Îmân kavramının kök fiili olan اَمَّنَ fiilinin اِفْعَالٌ “if’âl” babındaki mazisi olan اَمَّنَ “âmene” kipinin hem müteaddî hem de lâzım manası vardır. Müteaddî olanı Allah Teâlâ için kullanılır ki, bu durumda mana “güven vermek ve güvenilir kılmak” olur. Lâzım olanı da “güven sahibi olmak ve güven içinde yaşamak” manasına gelir⁶⁸ ki, bu da daha çok kullar için kullanılır. Bu sebeple mü’min sıfatı kullar için kullanılır; “inanana, tasdik eden ve güveneni”; Allah Teâlâ için kullanılır da “emîn kılan ve güven veren” manasına gelir. Nitekim Esmâ’ul-Hüsna’dan olan اَلْمُؤْمِنُ “el-Mü’min” sıfatı; “kullarını zulümden emîn kılan (güvence veren) ve söz verdiği cezaları da tasdik eden manasındadır.”⁶⁹

İf’âl veznindeki اِيْمَانٍ “îmân” siygası ise, اَمَّنَ “âmene” fiili, اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالصّٰبِغِيْنَ وَالنّٰصِرٰى sonunda belirtildiği gibi “Allah’a ve ahiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler” yani “Hz. Muhammed (s.a.s.)’in şeriatını kabul edenler”⁷¹ manasında kullanılır. Bu iman, insanın tasdik ederek, Hakka boyun eğişini ifade eder ki, bunun adı sevginin en yüksek derecesi olan ta’abbüddür. Âlimler te’abbüdün ancak üç şeyin bir arada bulunmasıyla gerçekleşeceğini ifade etmişlerdir: Kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve ikrarı tasdik etmenin gereği olarak bedenî emellerin yapılışı.⁷²

Hz. Peygamber (s.a.s.)’in; “iman altmış veya yetmiş küsur derecedir. En aşağı derecesi yoldan herhangi bir engeli kaldırmak, en yüksek derecesi de Allah’tan başka hiçbir ilâhın olmadığını ikrardır. Hayâ ise, imandan bir bölümdür”⁷³ şeklinde işaret ettiği gibi; herhangi bir amel, kalbin bir faaliyeti veya fıtratta bulunan herhangi güzel bir duygudur. Nitekim îmân; “Allah imanınızı zayi edecek değildir”⁷⁴ ayetinde “namaz”,⁷⁵ “Ensarı sevmek îmân, onlardan buğz etmek de nifaktır”⁷⁶ hadisinde sevgi, “bırak onu! Çünkü hayâ imandandır”⁷⁷ hadisinde de hayâ olarak zikredilmiştir. Bunun yanında; “iman, senin Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, âhirete ve hayır ile şerrin Allah’tan olduğunu bilerek kadere inanmandır”⁷⁸ hadis-i şerifinin işaretleriyle imanın, kalbin bir faali-

68) el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 90-92.

69) er-Râzî, İbn Ebî Bekir, Ebû Abdillâh Zeynuddin Muhammed, *Tefsîru ğarîbi’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, Thk. Hüseyin Elmalı, I. Basım, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 1997, s. 483.

70) 5/*Mâide*/69.

71) el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 91.

72) el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 92.

73) İbn Mâceh, *Mukaddime*, 59.

74) 2/*Bakara*/143.

75) el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 92.

76) Bühârî, *Îmân*, 17.

77) Bühârî, *Îmân*, 24.

78) İbn Mâceh, *Mukaddime*, 66 ve İbn Hanbel, *Müsned*, I, 27.

yeti olduğunu öğrenmekteyiz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) “İslâm alenî işlerdir; iman ise kalptedir”⁷⁹ buyurarak, imanın amelî yönünden ziyade kalbî yönünün her zaman önde bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bilindiği gibi bir lafzın hangi manaları ifade ettiğini anlamak için, kendisiyle aynı kökten gelen diğer lafızların da tahlil edilmesi gerekir. Bunun yanında aynı kökten gelmemekle birlikte, kavram ve mânâ olarak mezkûr olguyla aynı manayı ifade eden eş anlamlı veya zıt anlamlı lafızların da karşılaştırılarak tanımlanması, incelenen lafzın daha anlaşılmasına katkı sağlar. Ayrıca lafzın nüzul öncesi anlamının tesbiti ile birlikte nüzul sürecinde ve sonrasında uğradığı anlam daralması, genişlemesi veya kayması da değerlendirilerek semantik çalışmayı tamamlamak gerekmektedir. Burada yaptığımız tanım, bir makalenin sınırları içinde bulunma zaruretinden dolayı, efradını câmi’ ağıyarını mâni’ olmamış olabilir; ancak asıl hedefimiz bu iki kavramın semantik incelenmelerinden ziyade, bağlantılarını göstermektir.

4. İman–Sevgi Bağlantısı

Tabiata bakıldığında, toplu yaşama mecburiyetinin güçsüz hayvanlarda da olduğu görülür; ancak onlarla insanlar arasında bir sosyal davranış farklılığı vardır. Hayvanların bu sosyal davranış farklılığı günümüz bilim adamlarınca “içgüdü” olarak isimlendirilse de⁸⁰ Kur’an-ı Kerim’e göre Allah’ın yaratmış olduğu hayvanlar “ilhama” mazhar olmaktadır.⁸¹ O halde hayvanlar dünyaya geldiklerinde âciz, zayıf ve cahil olarak yaratılmamıştır. Hayvanlar dünyaya geldikten kısa bir süre sonra ayağa kalmakta ve Allah’ın kendilerine verdiği görevi eksiksiz bir şekilde yerine getirmektedirler. Bilgi edinmeye, kendilerini geliştirmeye, başkalarının yardımına muhtaç olmadıklarından toplu yaşama ve bir medeniyet kurma zaruretleri yoktur. Diğer taraftan insanoğlu kendi varlığının farkında olan bir varlık olarak, geçmişin üzüntülerini geleceğin endişesiyle beraber yaşayıp ebede uzanan bir hayatı arzulamakta ve hayat ilerledikçe de bu üzüntü, endişe ve arzular üstesinden gelinemez birer dert yumağı halini alabilmektedir. Bu devasa dertlere müptela olmanın yanında insan, ihtiyaçlarını da yalnız başına giderme gücüne sahip olmadığından, ciddi bir şekilde kendisini yalnız hissedip her şeyden kopar ve en büyük insani gücü olan aklını kullanamayıp hasta olur. Çünkü “yalnızlık duygusunun bilinçte belirmesi huzursuzluk yaratır; gerçekte bütün huzursuzlukların kaynağı budur.”⁸²

İnsanlar, maddî ihtiyaçlarını karşılamak için başka insanların desteğine muhtaç oldukları gibi; manevî ihtiyaçlarını karşılamak, gönlündeki ebedî yaşama arzusuna cevap verecek, hayatını kontrol duygusunu kaybetme korkusundan kendisini emin kılacak ve manevî güce sahip bir yardımcıya da ihtiyaçları vardır; çünkü “bir insanın en büyük kor-

79) İbn Hanbel, *Müsned*, III, 135.

80) Fromm, Erich, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, Çev. Selçuk Budak, III. Basım, Ankara: 1995, s. 39.

81) 16/*Nahl*/68-69.

82) Fromm, *Sevme Sanatı*, Çev. Yurdanur Salman, X. Basım, İstanbul: 1995, s. 17.

kusu kontrol duygusunu kaybetme korkusudur. Kendisi, yakınları, beden ve akıl sağlığı ile kontrolü kaybedeceği düşüncesi bile o insanı çaresiz, güçsüz yapar. Kendisini kötü hissetmesini netice verir.”⁸³ Bu yüzden insanlar, her şeye güç yetiren Allah Teâlâ’ya iman etme ve ebedî hayata uzanan arzularını iman şuuru içerisinde O’na arz etme ihtiyacı duymaktadırlar.

İnsanlar, acizlikleriyle beraber hem cahil⁸⁴ hem de zayıf⁸⁵ olduklarından, beşikten mezara kadar öğrenmeye ve başkalarından yardım almaya muhtaçtırlar. Bu yardımlaşmanın gerçekleşebilmesi için de insanlar bir arada yaşamak durumundadırlar. İşte bu bir arada yaşamayı sağlıklı kılan; fertlerin bu durumun farkında olarak, birbirlerini karşılıklı sevmeleridir. Kur’an-ı Kerim’in öngördüğü bu sevgiye inanan fertlerin meydana getirdiği toplumlarda “mü’min, mü’minin sadece kardeşi olup”⁸⁶ “gerekli işlerde ona yardım eder.”⁸⁷ Bu sevgiye inmayan ve bu sevgiden mahrum kalan fertlerin meydana getirdiği sağlıklı toplumlarda ise güçlü insan, zayıf insanın kurdu olup hırsızlık, faiz, kumar ve iffetsizlik gibi haramlarla onun kanını emmekte ve insafsızca sömürmektedir.

İhtiyaçlarını karşılayamadığı için zaten huzursuz olan insan, bu huzursuzluğunun yanında, yalnızlığını giderme ihtiyacı da hisseder. Bu son ihtiyacın giderilmesi ise, onun diğer ihtiyaçlarına derman olabilecek niteliktedir. Uzmanlara göre bu ihtiyacı gidermenin yolları “hayvanlara tapma, insan kurban etme ya da askeri kuşatmalar, lükse kapılma, her şeyden el etek çekme, delicesine çalışma, sanat yoluyla yaratma, Tanrı’ya yönelme ve insanı sevme biçimlerini alabilir.”⁸⁸ Böylece insan kendi “kişilik düzeyine göre”⁸⁹ bir çözüm yolu belirler.⁹⁰ Mesela; henüz kişiliği gelişmemiş bebek kendisini annesiyle bir sayar ve yalnızlık duygusundan kurtulur. Herhangi bir eğitim almadan kendi başına büyüyen bir insan ileri yaşlarda kendini doğayla bir sayar⁹¹ ve bu şekilde yalnızlıktan kurtulmaya çalışır.

Görüldüğü gibi, ihtiyaç duyulan şeylere karşı sevgi duygusu insanların fıtratında zaten mevcuttur. Bu sebeple insanlar, kişiliklerinin oluşmaya başladığı ilk dönemlerinde muhtaç oldukları için Allah’ı severler. Ancak bu sevgi ihtiyaç çizgisini aşıp Allah Teâlâ’nın mutlak Cemâl ve Kemâl sıfatlarına yöneldi mi imana dönüşür. Bu dönüşüm ise kulun ubûdiyetini kaçınılmaz kılar.

83) Tarhan, *Mutluluk Psikolojisi*, İstanbul: 2004, s. 141.

84) 33/Ahzâb/72.

85) 4/Nisa/28.

86) 49/Hucurât/10.

87) 5/Mâide/2.

88) Fromm, *Sevme Sanatı*, s. 18.

89) Fromm, *Sevme Sanatı*, s. 19.

90) Bk. 17/İsrâ/84.

91) Bk. Fromm, *Sevme Sanatı*, s. 19.

Hız. İbrahim (a.s.)'ın müşriklerle olan diyalogunu anlatan ayette o, kişilik seviyelerine göre onlara söz hakkı tanıyarak, “yıldızların Tanrı olma ihtimalini” değerlendirmiştir. Yıldızlar battıktan sonra da *لَا أُحِبُّ الْأَفْلِينَ* “ben batanları sevmem”⁹² yani onları, “Tanrı” yerine koyup “ma'bûd olarak sevip ibadet etmem”⁹³ diyerek “iman ve sevgi” arasında güçlü bir bağın varlığına işaret ederek “Rubûbiyete iman ve ubûdiyet için muhabbetin üssü'l-esas olduğunu”⁹⁴ yani “muhabbetin en üst noktasının ubûdiyeti kaçınılmaz kıldığını”⁹⁵ belirtmiştir. Onun muhataplarına kullandığı bu ifadenin mefhumu'l-muhalefi⁹⁶ ise “sevilmeyene iman edilmez” ifadesidir; çünkü sevginin bir manası da “irade hürriyeti içinde bir şeye rıza göstermektir.”⁹⁷ Bu manaya göre ayetin meali “ben, kendi irademle, batan şeylere ibadet etmeye rıza göstermem” şeklinde olur. İlgili ayeti tefsir ederken Seyyid Kutub; “fitrat ile onun ilâhı arasındaki bağ sevgi bağı olup o bağın da bağlandığı direk kalp direğidir. Nitekim Hz. İbrahim (a.s.)'in batanları sevmeyerek onları “ilâh” edinmemiştir; çünkü fitratın sevdiği ilâh batıp kaybolamaz”⁹⁸ demiştir. Diğer bir ifadeyle Hz. İbrahim (a.s.) *لَا أُحِبُّ الْأَفْلِينَ* derken, “ben onları sevmediğim için onlara iman edip ibadet etmeye razı olmam! Çünkü ibadet, muhabbetir; muhabbetin olmadığı yerde ibadet de olmaz”⁹⁹ gerçeğini haykırmış ve yıldızlara ulûhiyet atfedilemeyeceğini söylemiştir.

Bu ayeti incelediğimizde, iman ve sevginin sıkı bir ilişki içinde olduklarını görmekteyiz. Nitekim bu ayetteki *لَا أُحِبُّ* “lâ uhibbu/sevmem” ifadesinin yerine *لَا أُوْمِنُ* “lâ üminu/iman etmem” ifadesi yerleştirilirse, ayetten anlamamız gereken mana değişmeyecektir. Evet, buradaki sevgi imana denktir; çünkü sevgi, “sevileni yücelterek boyun eğip ona karşı tevazu göstermekten”¹⁰⁰ ibaret olduğu gibi, iman da sevgi ve istek ile boyun eğip imana konu olan varlığı ta'zîm ederek tevazu göstermekten ibarettir. Zaten iman, “kişinin kalbinin, ruhunun istediği şeye inanmasıdır. Burada sevginin iman konusu olan şeye inandığı ve sıkıca bağlandığı söylenebilir.”¹⁰¹ Diğer bir tabirle sevgi imanın gerek-

92) 6/En'âm/76.

93) el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, II, 137.

94) Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul: 1979, III, 1967.

95) İbn Kayyım el-Cevziyye, *Ravdatü'l-mühîbbîn*, s. 83.

96) Bk. el-'Attâr, Hasan b. Muhammed, *Hâşiyetü'l-'Attâr alâ şerhi'l-Celâli'l-Mehallîyyi alâ Cem'i'l-cevâmi'i*, Beyrut: (trs.), I, 317.

97) İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (*Tahrîru'l-ma'na's-sadîd ve't-tenvîru'l-'akli'l-cedîd min tefsiri'l-Kitâbi'l-Mecîd*), Dâru't-Tunusiyye, Tunus: 1984, VII, 320.

98) Seyyid Kutub, İbrahim Hüseyin eş-Şâribî, *Fî zilâli'l-Kur'an*, XVII. Basım, Dâru'ş-Şurûk, Kahire: 1991, II, 1140.

99) Ebû Zühre, Muhammed b. Ahmed, *Zühretü't-tefâsîr*, Dâru'l-fikri'l-'Arabî, (y.y.): (trs.), V, 2561.

100) ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut: 1987, I, 211.

101) Kasapoğlu, Abdurrahman, “Allah-İnsan İlişkisi Açısından “Muhabbet/ Sevgi Olgusu”, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 3, S. 5, (Ocak-Haziran 2010), s. 111.

lerindedir. Bu sebeple iman ve sevgi birbirlerinden ayırlamazlar. Çünkü “Allah’a iman etmeye götüren iradenin gerisinde, O’na duyulan sevgi gibi duygular vardır. Sevgi, imanın bir tezahürü ve uygulamasıdır. İnanan bir insan psikolojik yönden Allah’ı sevilen bir varlık olarak tanır. İnanan kimsenin inancının gücü ile sevgisinin şiddeti arasında bir paralellik vardır.”¹⁰²

Kur’ân-ı Kerim’de iman yerine sevgi kavramı kullanılarak; “Allah’ı sever gibi başkalarını seviyorlar”¹⁰³ denilmiş ve bu ifadeyle iman ile sevginin birbirlerini tamamlayan hatta birbirlerinin yerlerine kullanılacak kadar ilgili unsurlar olduğu vurgulanmış ve imanın sevgiden doğup kalbe yerleşen bir tasdik ve ikrar olması sebebiyle imanın sevgi; sevginin de iman olduğuna işaret edilmiştir.

Bu imanı sevgi olarak Allah’a yönlendirerek geçerli ve kabul gören bir iman olmasını sağlayabilmenin tek şartı da “eğer Allah’ı seviyorsanız bana tâbî olunuz ki Allah da sizi sevsin”¹⁰⁴ ayetinin ifadesiyle; Resulullah (s.a.s.)’e tabiiyettir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de “imanın tadını, Allah ve Resulünü her şeyden çok sevmeye bağlamıştır.”¹⁰⁵ Bu tabiiyetten sonra artık sevgi, Allah ile kul arasında karşılıklı bir olgu haline gelmiş olur. Zaten Allah Teâlâ’nın Esmâ’ül-Hüsna’sından sayılan الْوَدُودُ “el-Vedûd” sıfatı¹⁰⁶ “karşılıklı dostluk ve sevgi”¹⁰⁷ manasındadır. O halde denilebilir ki, iman kalbe yerleştikten sonra sevgi ile beslenir ve kuvvet bulur.

İnsan güçsüz ve zayıf olduğu için hayatın zorlukları karşısında yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliğini görebilen insan, bütün Kemâl ve Cemâl sıfatlara sahip olan Allah Teâlâ’ya hayranlıkla muhabbet duyar.¹⁰⁸ Çünkü “insanda mükemmeli sevme eğilimi vardır.”¹⁰⁹ Yani bu muhabbet zaten insanın fitratında mevcut olup insanla Allah arasında karşılıklı ve birbirinden ayrılmaz bir şekilde vardır. Ancak Darwin, Freud veya Fromm’un, bizim katılmadığımız telakkilerle ifade ettikleri gibi bu sevgi anne ya da babanın evlatlarıyla olan karşılıklı ve birbirlerine muhtaç sevgiler şeklinde¹¹⁰ değildir. Nitekim “Darwin ve Freud’a göre insan ile böcek aynıdır. Bu düşünceye göre insan tesadüfen var olan, içgüdüleri ile hareket eden, yemekten ve üremekten başka amacı olmayan; bencil, çıkarı peşinde koşan, güçlü olursa yaşayabilen bir varlıktır. Bu görüş, öldükten sonra yok olan,

102) Özdeş, Talip, “Ahlak-Vahiy İlişkisi ve Kur’an’da İman-Ahlak-Amel Bütünlüğü”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 10, S. 2, Sivas: 2006, s. 13.

103) 2/Bakara/165.

104) 3/Âl-i İmrân/31.

105) Bühârî, İmân, 16.

106) Tirmizî, Da’âvât, 3507.

107) el-İsfehânî, el-Müfredât, 215 ve 860.

108) Bk. Nursî, Bediuzzaman Said, Sözlükler, İstanbul: 2007, s. 405.

109) Tarhan, Duyguların Dili, s. 68.

110) Bk. Fromm, Sevmek Sanatı, s. 67.

kimseye hesap verme mecburiyeti taşımayan, sevgi ile cinselliği eş değer şekilde yaşayan, sorumsuz, özgür ve bağımsız, arzuları peşinde koşan insan modelini savunmaktadır.”¹¹¹

Allah Teâlâ sonsuz Kemâl ve Cemâl sıfatlarına sahip olduğu ve bu sıfatlar gerçek mada kullarda olmadığı için, O’nun ile kullar arasındaki karşılıklı sevgi, başka hiçbir sevgiyle mukayese edilemez; aksi takdirde şirke düşülmüş olur.¹¹² Zira Allah’tan başkalarını, sadece Allah’a mahsus olması gereken bir sevgi ile sevmek, o sevilenleri Allah’a ortak yapmakla eşdeğerdir. Oysa müminler, en çok Allah’ı severler.”¹¹³ Allah tarafından sevilme ise ancak O’nu ma’bûd olarak sevmenin sonucunda gerçekleşir. Zirâ taabbüd, sevginin son noktasını ifade etmekte ve sevenin bu noktadaki sevgisinin, onu sevilene kulluk yapmaya yani “mahbubu ma’bûd olarak kabul etmeğe” razı etmektedir.¹¹⁴ İşte Kur’ân-ı Kerim bu seviyedeki sevginin tahakkukunu sadece Hz. Peygamber (s.a.s.)’e tâbi olmaya bağlamış ve bunun sonucunda da mağfiretin gerçekleşeceği bildirilmiştir.¹¹⁵

Allah Teâlâ hem seven hem de sevilen yani الودود sıfatına sahip olduğu gibi hem güven veren hem de güvenilip inanılan anlamında المؤمن sıfatına da sahiptir. Sevgi ve iman anlamındaki bu iki sıfatın aynı şekilde iki karşılıklı anlama sahip olması, sevgi ve iman olguları arasındaki sıkı ilişkinin diğer bir göstergesidir. Buna benzer bir durumu besmelede de görebiliriz. Nitekim besmele de iki kısım dır: Birinci kısmı Allah Teâlâ’nın Rahman ve Rahim olduğunu ifade ile onun merhamet ve şefkat sahibi olduğunu ifade; ikinci kısmı ise bu cümleyi söylemesi istenen insanların, şefkat ve merhamete muhtaç olduklarını kabullenmeleridir; çünkü ب “be” harfi cerrinin en belirgin özelliği, isti’âne ve musahabe yani yardım ve birliklik bildirmesidir.¹¹⁶

Aslında hayatta derin manaları ve etkileri olan sevgi ve iman kavramları, tarif edilmeye kalkışılınca iş bir muammaya dönüşmekte ve içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Tarih boyunca birçok kişi, bu kavramların üstündeki bilinmezlik örtüsünü kaldırmaya çalışmış ve bu uğurda eserler kaleme almıştır. Ancak bu sevgiyi tecrübe etmiş İslam âlimleri bile bunu tarif etmekten âciz olduklarını ifade etmişlerdir. Nitekim Hz. Mevlâna (k.s.) Mesnevî’nin üçüncü beyitinde şöyle der:

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق تا بگویم شرح درد اشتیاق

“Ayrılıktan parça parça olmuş sîne isterim, tâ ki iştiyâk derdinin açıklamasını yapayım.” Yani, “ben bu cismâniyyet âleminde efrâd-ı beşer arasında, bu ayrılık duygusundan dolayı sînesi ve kalbi dilim dilim ve pâre pâre olmuş ve kendi aslı olan âlem-i kudse

111) Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, İstanbul: 2014, s. 24.

112) İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ravdatü'l-mühîbbîn*, s. 85.

113) 2/*Bakara*/165.

114) İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ravdatü'l-mühîbbîn*, s. 83.

115) 3/*Âl-i İmrân*/31.

116) el-Mahallî, Celâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Bedru't-tâli' fi halli Cem'i'l-cevâmi'*, Tah. Mürtedâ Ali b. Muhammed, Müessesetü'risâle, Beyrut: 2012, I, 279-80.

kavuşmağa âşık bulunmuş kimse isterim, tâ ki ona, bu asla olan iştîyâk derdinin sırlarını açayım ve şerh edeyim...”¹¹⁷ Diğer bir ifadeyle, bu âştan gönlü yanmamış bir insan bu hâli anlayamaz; zira bu âşk ancak tecrübe ile anlaşılabilir. Tecrübesiz olanlara ise sınırlı sayılardaki kelimelerle bu âşk anlatılamaz.

İnsanoğlunun yaşadığı hayatın maddi boyutu herkes tarafından görülmekte ve bunun bir hakikat olduğu kabul edilmektedir. Ancak pek az kişi tarafından “neden varız, nereden geliyoruz, nereye gidiyoruz, hayata karşı olan bu sevgimiz nereden kaynaklanıyor, neden güzel olan şeyleri seviyoruz da çirkin olan şeylerden nefret ediyoruz” vb soruları sorulmaktadır. Geri kalanlar ise bu soruları savsaklayıp cevaplarını ertelemekte ya da bu tür soruların cevaplarını kültürel birikime havale edip ata-babadan intikal eden icmâlî bir iman ile çözmeye çalışmaktadır. Böylece başvuru olan çözüm yollarıyla elde edilen sonuçlar bir tatmin sağlamayınca da hayat anlamsızlaşmakta ve manevî buhranlar kaçınılmaz olmaktadır. Hâlbuki mümin bir insan, Hz. İbrahim (a.s.) gibi,¹¹⁸ inandığı şeyi merak etmemiş ve aklî bir temele oturtmamışsa, bu inancı korumasız kalacak ve zamanla zayıflayacaktır. Zayıf bir inancın da hayatı şekillendirmesi çok zordur. Aksi takdirde “inanca iman sendromu” yani “insanın, inandığı konunun gerçek olup olmadığını merak etmemesi”¹¹⁹ durumu yaşanacaktır ki, bu durum hayatın anlamını silip süpüren nihilizmin ortaya çıkardığı bir nevrozdur.¹²⁰

Sadece fenni ve tekniği araç olarak kullanarak hayat hakkındaki telakkilerini eksik olarak şekillendiren asrımız insanının içinde barındırdığı tereddüt ve buhranları halletmenin yegâne yolu; yumuşak bir üslupla¹²¹ ve sevdirek ikna metodunu kullanmaktır. Zira “medenîlere galebe çalmak ikna ile olur, söz anlamayan vahşiler gibi icbar ile değildir.”¹²² Nitekim İslamî hakikatleri tebliğ ve temsilde yol gösterici olan “Kur’ân-ı Kerim, her zaman muhatabın tanınarak onun sosyal, kültürel ve psikolojik durumunun göz önünde bulundurulmasını istemiş; muhataba yumuşak davranılarak¹²³ güzel konuşulmasını emretmiştir...”¹²⁴ Hz. Peygamber (s.a.s.) de, bu vazifesini ifa ederken muhatabın sosyal, kültürel ve psikolojik farklılıklarının göz önünde bulundurmuştur.”¹²⁵

117) Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, tercüme ve şerh: Ahmed Avni Konuk, (y.y.): (trs.), I, 74.

118) Bk. 6/En’am/76 ve 2/Bakara/260.

119) Tarhan, <https://www.nevzattarhan.com/inanca-iman-sendromu.html> (21.02.2021 tarihinde adresinden alınmıştır.)

120) Frankl, Viktor E., *İnsanın Anlam Arayışı*, Çev. Selçuk Budak, LXIV. Basım, Okyanus Yayınları, İstanbul: 2019, s. 143.

121) 20/Tâ Hâ/44.

122) Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, İstanbul: 2007, s. 54.

123) 3/Âl-i İmrân/159.

124) 20/Tâ Hâ/47.

125) Bk. Polat, *İlk İnen Sürelerin Nüzûl Sebepleri Bağlamında Gizli Tebliğ*, Ankara: 2015, s. 270-271.

5. Kulun Allah Teâlâ'yı Sevmesi

İmanın kabul görmesi için, dil ile ikrarın yanında, kalbin bu ikrarı tasdik etmesi de en temel şarttır. Bu sebeple iman, kalbî yani duygusal bir eylem ve bağıdır. Dolayısıyla ibadetlerin, yani dil ile ikrar ve bu ikrarın gereği olan amellerin geçerli olabilmesi için bu bağıın olması şarttır. Bu bağ olmaksızın herhangi bir fiili ibadet olarak tarif etmek düşü- nülemez. “Kalp ile tasdik” olarak ifade edilen bu bağıın, bulunduğu yer kalp olunca, daimî olması da bu bağa duyulan ilgiye bağılıdır.

Kalbî duygular içinde zikredebileceğimiz bütün ilgi ve meyiller, diğer insanî duygu- larla beraber yaşayıp sürekli bir etkileşim içindedirler. Mümin, inandığını söylediği de- ğerleri bu duygularla değerlendirip onlara karşı ilgi duyarak meyleder ve onlara yönelir. İşte sevgi; bu ilgi, meyil ve yönelişin adıdır. Diğer bir ifadeyle bu ilgi, meyil ve yönelişi gerçekleştiren duygunun adı sevgidir. Bu sebeple Kur’ân-ı Kerim, iman edenlerin en çok Allah Teâlâ’yı sevmeleri ve O’nun dışında hiçbir varlığı O’nun kadar sevmemeleri ge- rektiğini vurgulamıştır.¹²⁶ Bu ayet, ulûhiyetin üssü’l-esasının sevilme olduğunu gösterir; zira Allah’tan başka herhangi bir şeyi Allah’ı severcesine seven, Allah’a şirk koşmuş olur. Ancak müfessirler, Allah dışındakilere beslenen sevginin şirk sayılabilmesi için, onla- ra da “ta’zîm, saygı ve itaat temayülü” duymak gerektiğini bildirmişlerdir. Onlara göre “başkalarını Allah Teâlâ’yı sever gibi severler” ifadesi, “muhabbet ve itaatte Allah’a denk tutarak onlara da ta’zîmde bulunup itaat temayülü gösterirler”¹²⁷ demektir.

Allah Teâlâ’nın sevgisini elde etmek için diğer bütün sevgilerden vazgeçmek gerek- mez. “İlâhî aşk, en büyük aşktır elbette. Ancak daha büyük olan daha küçük olanı kapsar. Yeter ki, diğer aşklar Allah aşkının alternatifi haline getirilmesin.”¹²⁸ İşte Hâlık ile mahlûk karşısında beslenen aşkın/sevginin birbirine karışmaması için arada “ta’zîm ve itaat tema- yülü” gibi ince bir sınır çizgisi mevcuttur.

Görüldüğü gibi hem ulûhiyet hem de ubûdiyetin sevgi duygusuyla ayrılmaz bir bağı vardır. Hatta bazı âlimler ubûdiyet ile muhabbet lafızlarını birbirlerinin müteradifi ka- bul etmişlerdir.¹²⁹ Nitekim “herhangi birine karşı beslenen aşırı sevgi onu putlaştırmaya götürebilir; böylece sevgi şirk sebebi olabilir. Sevgi Allah’tan başkasına aşırı bir şekilde yoğunlaşır şirk ortaya çıkabilir. Bir varlığın, kutsallığa, kutsallıktan da tanrılığa varan serüveninin altında sevgi duygusu yatar.”¹³⁰ Diğer bir tarifile şirk koşmak, sevgide ortak yapmaktır. Yoksa yaratma ve Rab olma vasfında denk saymak değildir. Nitekim müşrik- ler de Allah Teâlâ’nın yaratıcılığına inanıyorlardı.¹³¹

126) 2/Bakara/165.

127) Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdillâh b. Ömer, *Envâru’l-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, tah. Muhammed Abdürrahman el-Maraşlı, (Beyrut: 1418 (h)), I, 117.

128) Bayzan, Ali Rıza, *Terapistin Sûfî Olursa*, (İstanbul: VI. Basım, 2016), s. 25.

129) İbn Kayyım el-Cevziyye, *Ravdatü’l-mühîbbîn*, s. 83.

130) Kasapoğlu, *Allah-İnsan İlişkisi Açısından “Muhabbet/Sevgi” Olgusu*, s. 104.

131) Bk. 29/Ankebût/61 ve 63; 31/Lukmân/25; 39/Zümer/38; 43/Zuhruf/9 ve 87.

Bakara Suresi'nde sevgi konusundan önceki ayetlerde¹³² Allah Teâlâ'nın birçok nimeti anlatılmaktadır. Bu ayetleri takip eden ayette de meâlen “durum bu iken; size ne oluyor ki, Allah'ı bırakıp da O'na ortak koşuyor ve bu ortakları “Allah'ı severcesine” seviyorsunuz. Oysa Müminlerin Allah'a olan sevgileri daha güçlü bir sevgi olup” başka hiçbir sevgiyle mukayese bile edilmemelidir. Bunun zıddına duygulara meydan vermek ise pek şiddetli bir azabı gerektiren bir zulümdür”¹³³ ifadeleri yer almaktadır. O halde, rahmet ile nimet; nimet ile sevgi ve sevgi ile iman arasında sıkı ve göz ardı edilemez bir bağ vardır. Diğer bir tabirle her nimet bir rahmet ve rahmet de bizzatıhi nimettir. Bu nimetleri vereni sevmek de O'na inanmak ve güvenmektir. Zaten kendisine karşı iyilik yaparak nimet vereni sevmek insanın fitratında mevcuttur. Bu sebeple “bazı düşünürler dinin menşei sevgiye bağlamışlardır.¹³⁴ Zira “dinî şuurun oluşumunda önemli bir adım olan kutsallık duygusunun nüvesi sevgi duygusunda saklıdır.”¹³⁵ Çünkü “bir şeye ibadet etmek için ona iman etmek, iman etmek için de onu sevmek gerekir. Bir duygu olarak kalpte bulunan sevgi, imanın gelişip kuvvet kazanmasını sağlar; zira sevgi, kalp ile ruhun gıdaları, basiretin ışığı ve iman ile amellerin de ruhudur. Sevgi olmayınca bunlar ruhsuz bir beden gibi kalıp ölürlür.”¹³⁶

6. Allah Teâlâ'nın Kulları Sevmesi

Allah Teâlâ'nın ilâh olduğunun vurgulandığı ayette ayrıca, “O Rahmân ve Rahîm'dir”¹³⁷ vurgusu da yapılmakta, bu vurgudan hemen sonraki ayette de ancak bir ilâhın kudretinden kaynaklanabilecek nimetler sıralanarak bu nimetlerin sadece Rahmân ve Rahîm sıfatlarına sahip olan bir ilâhın verebileceğine işaret edilmektedir. Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla tanıtılan ilâhın varlığı, kullarına nice nimetleri sunmayı netice vermekte ve bu neticenin gereği olarak da bu Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla muttasif ilâhın şiddetli bir şekilde sevilmesi istenmektedir. Ayetlerdeki ifadelerin dizilişine bakıldığında zaman, sadece kendisi Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla muttasif olan “O İlâh”; hayatı vermenin yanında, devam etmesi için de gerekli ortamı hazırladığı ve sürekli bir şekilde kullarının hayrını dilediği için,¹³⁸ her şeyden daha çok sevlilmeye layıktır; zira O, Rahmân ve Rahîm'dir. Dünyadaki kullarını kâfir ve mümin olarak ayırmadan rızıklarını göndermekle Rahmân; iman edip sâlih

132) 2/Bakara/163-164.

133) 2/Bakara/165.

134) Bk. Kasapoğlu, *Allah-İnsan İlişkisi Açısından “Muhabbet/Sevgi” Olgusu*, s. 110.

135) Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, İstanbul: 1982, s. 97 ve Kasapoğlu, *Allah-İnsan İlişkisi Açısından “Muhabbet/Sevgi” Olgusu*, s. 109.

136) İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn beyne Menâzili İyyâke Na'budu ve İyyâke Neste'înu*, Thk. Muhammed el-Mu'tasıbillahi'l-Bağdadî, II. Basım, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut: 1996, III, 8.

137) 2/Bakara/163.

138) el-Mahallî ve es-Süyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebibekr, *Tefsîru'l-celâleyn*, I. Basım, Dâru'l-hadîs, Kahire: (trs.), s. 2.

amel işleyen kullarını da ahirette affetmekle Rahîm'dir.¹³⁹ Böylece O hem rızık vermek hem de küfür karanlığından kurtarmak gayesiyle peygamber göndermekle bütün kullarını rahmetiyle nimetlendirmiştir. O halde O'nun rahmeti kullar için nimet olduğu gibi; verdiği nimetler de O'nun rahmetinin eseridirler. Nitekim *وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ* "Biz seni âlemler rahmet olarak gönderdik"¹⁴⁰ ayetinde geçen *رَحْمَةً* "rahmet" kavramı, "nimet" manasındadır. Nimetler rahmetten kaynaklandıkları için rahmet bir nimet, nimetler de birer rahmettirler.¹⁴¹ Bu sebeple diyebiliriz ki, O Rahmân ve Rahîm yani seven olduğu için sevilmelidir. Zaten O hem seven hem de sevilen yani *الودود* el-Vedûd'dur.

Allah Teâlâ'nın bu yaratması ve yaratmanın sürekli devam etmesi, yani sonsuz sevgisi; insan-hayvan, melek-şeytan, dost-düşman hiçbir ayırım yapmadan bu âlemdeki bütün varlıkları kuşatmış, hepsi de korunma altına alınmıştır. Zira O, hiçbir ayırım yapmaksızın bütün mahlûkatına karşı "Rahmân'dır."¹⁴² O halde denilebilir ki; yaratılış ve devam eden oluşun var edilme sebebi işte bu sevgidir.¹⁴³

Allah Teâlâ'nın kafirleri ve zalimleri sevmediğini söylemesine¹⁴⁴ rağmen, Rahmân Sıfatı'nın gereği onlara peygamber gönderip mühlet vermesi ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar geniştir. Ancak Kur'an'a göre Allah'a ve ahirete iman edenler, babaları, oğulları, kardeşleri yahut kendi soy soplardan Allah'a ve peygamberine düşman olan kimselere sevgi beslemezler.¹⁴⁵ Aksi takdirde babalarını, oğullarını, kardeşlerini, eşlerini, hısım-akrabalarını, ter dökerek kazandıkları mallarını, kesata uğramasından endişe ettikleri ticaretlerini ve hoş giden konaklarını, Allah ve Resulü ile O'nun yolunda cihat etmekten daha sevimli görenler fâsık olup hem doğru yolu bulamaz hem de umduklarına erişemezler.¹⁴⁶ Oysa kadınlar, oğullar, biriktirilmiş altın ve gümüş, güzel cins atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin hoşuna giden şeyler, aşırı derecede sevilme için değil; imtihan gayesiyle Allah Teâlâ tarafından insanlara sevdirelmüşlerdir.¹⁴⁷ Aslında İmtihan gayesiyle verilen bu sevgi ve muhabbet, aslında Allah Teâlâ'nın varlığının, birliğinin ve kudretinin en büyük delillerindendir.¹⁴⁸ Ancak insan, bu sevgi sebebiyle arzu ettiği şeyleri kaybetme korkusu yaşayınca da hemen ye'se düşer ve ümitsiz olur.¹⁴⁹

139) el-Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, *Me'âlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'an*, Thk. Abdurrezzak el-Mehdi, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut: 1999, I, 71.

140) 21/Enbiya/107.

141) el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, I, 52.

142) 1/Fâtiha/3 ve 59/Haşir/22.

143) Sunar, *Aşk'ın Terbiyedeki Rolü*, s. 95.

144) 2/Bakara/190,205, 276; 3/Âl-i İmrân/ 32 ve 57.

145) 58/Mücadele/22.

146) 9/Tevbe/24.

147) 3/Âl-i İmrân/14.

148) 30/Rum/21.

149) 41/Fussilet/49.

7. Allah ile Kul Arasındaki Karşılıklı Sevgi

Yukarıda da ifade edildiği gibi Allah Teâlâ'nın varlığına, bekâsına, Cemâl ve Kemâl sıfatlarına müteveccih olan muhabbet zaten insanın fitratında mevcuttur; ancak bu muhabbet, gaflet yüzünden yolunu şaşırıp gölgelere yapışıp aynaların bekâsına âşik olursa¹⁵⁰ o zaman muhabbet bir musibet olur¹⁵¹ ve seven ile birlikte sevilen de kınanacak konuma düşer. Cahiliye dönemi müşriklerinin hayatını incelediğimizde, onların putlara sevgi besleyerek tapmaları; kendilerini kötülüklerden korudukları, bolluk-bereket sağladıkları ve ahirette kendilerine şefaathçi olacakları zanları sebebiyle olduğunu görürüz. Bu sebeple onlara da Allah'tan başka taptıklarına da yazıklar olsun.¹⁵²

İman, nesnel olarak yeterli delil bulunmadığı halde, sadece öznel olarak ispatlanabilen bir itikat olduğundan, bu itikadın güçlü ve kalıcı olabilmesi için akla, duygulara ve iradeye uygun olarak ispatlanması zaruridir. Çünkü sevgi gibi, “iman da duygulardan ibaret yapısıyla kalbin bir faaliyetidir. Bu manasıyla iman, aynı zamanda irade ve davranışlara da etki eder.”¹⁵³

Hız. İbrahim (a.s.)'in kâfirlere “Allah'ın size tanrı oldukları hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koştuktan korkmuyorsunuz da ben nasıl sizin O'na ortak koştüğünüz şeylerden korkarım? Bu iki taraftan hangisi korkudan emin olmayı hak eder”¹⁵⁴ şeklinde cevap vermiş olması, müşriklerin putlar ve yıldızlar tarafından çarpılacaklarını zannedip korktuklarını ve böyle bir psikolojik baskı altında olduklarını göstermektedir. O halde îmân, “güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak”;¹⁵⁵ “bir bağlanmadan doğan güven, Tanrı'ya duyulan sınırsız güven”¹⁵⁶ demektir. Diğer bir tabirle iman, içinde güven duygusunun verdiği güç ile oluşan bir bağlanma yani “sevgi” barındırır. Zira “sevgi, var olan her şeyin temelindeki güçtür.”¹⁵⁷ Dolayısıyla bu güç olmadan hiçbir şey varlığını devam ettiremez. Hatta soyut bir kavram olan iman bile sevgiyle birlikte vardır. Sevgi imanı var eden bir ruh gibidir. “Bu sevginin dışı vurum şekli ise ibadetlerdir.”¹⁵⁸ Hız. Peygamber (s.a.s.) takip edilerek gerçekleştirilen bu ibadetler de Allah Teâlâ'nın sevgisine vesile olup kulun mağfiretiyle sonuçlanır.¹⁵⁹

150) Nursî, *Şualar*, İstanbul, 2007, s. 873.

151) Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, İstanbul: 2007, s. 135.

152) 21/Enbiya/67.

153) Alper, Hülya, *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yayınları, İstanbul: 2002, s. 82.

154) Bk. 6/En'âm/81.

155) Sinanoğlu, Mustafa, “İman”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 22/212-214, İstanbul: 2000, s. 212.

156) karsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 97.

157) Tillich, Paul, *İmanın Dinamikleri*, Çev. Fahrullah Terkan ve Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara: 2000, s. 102.

158) Bk. Tillich, *İmanın Dinamikleri*, s. 103.

159) 3/Âl-i İmrân, 31.

Araştırma Etiği

Bu çalışmada, yayın etiğine uygun hareket edilmiş ve alıntılar bilimsel kurallara uygun yapılmıştır. Çalışmada yararlanılan kaynaklar metin içinde ve kaynakçada usulüne uygun ve eksiksiz olarak ifade edilmiştir. Ayrıca çalışma intihal programında da taranmıştır.

Sonuç

Sevgi, analitik ve sebep sonuç ilişkilerine dayanan bir şey değildir; bilakis o, insanı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten bir duygu ve tamamen kalbî/ruhî bir faaliyet olarak, Yaratıcıya olan bağlılığa kadar uzanan aşkın bir yöne sahiptir. İşte Kur'an-ı Kerim'de de ifade edilen bu sevgi, kaynağını Allah Teâlâ'ya olan imandan aldığı için, hayatın sebebi olarak devamını da sağlamaktadır. Nitekim İslam uleması "rubûbiyete iman ve ubûdiyet için muhabbetin üssü'l-esas olduğunu" ifade ederek bu hakikate vurgu yapmışlardır.

İnsanın fitratında mükemmeli sevme eğilimi vardır. İşte kul, bu mükemmelliği idrâk ettikten sonra, "sonsuz Kemâl ve Cemâl" sıfatlarına sahip olan Allah Teâlâ'ya karşı bir sevgi hisseder.

Allah Teâlâ hem sevilen hem de seven olduğu için "el-Vedûd" sıfatına sahip olduğu gibi hem güven veren hem de güvenilip inanılan anlamında "el-Mü'min" sıfatına da sahiptir. Sevgi ve iman anlamındaki bu iki sıfatın aynı şekilde iki karşılıklı anlama sahip olmaları, sevgi ve iman olguları arasındaki sıkı ilişkinin göstergesidirler.

İmân, kalbî yani duygusal bir eylem ve bağdır. Dolayısıyla ibadetlerin, yani dil ile ikrar ve bu ikrarın gereği olan amellerin geçerli olabilmesi için bu bağın olması şarttır. Bu bağ olmaksızın herhangi bir fiili ibadet olarak tarif etmek mümkün değildir. "Kalp ile tasdik" olarak ifade edilen bu bağın, bulunduğu veya hissedildiği yer kalp olunca, daimî olması da bu bağa duyulan ilgiye bağlıdır.

Mümin, inandığını söylediği değerleri bu duygularla değerlendirip onlara karşı ilgi duyarak meyleder ve onlara yönelir. İşte sevgi; bu ilgi, meyil ve yönelişin adıdır.

İman ve sevgi, birbirleriyle sıkı ilişki içerisinde olan iki olgu olarak, ruhun faaliyet alanı olan kalpte/gönülde tezâhür etmektedirler. Zaten ruhun sıhhati, faaliyet alanı olan gönülde sevgi ve imanın tezahürüyle, yani imanın gönülde itminan duygusu ile birlikte hayata ve varlıklara karşı bir sevgi oluşturmasına bağlıdır.

Sevilen bir varlığın batması veya kaybolması güzel değil; çünkü zevâle mahkûm olan hakikî güzel olamaz. Aşk-ı ebedî için yaratılmış olan kalb ile sevilmez ve sevilmemeli. Kaybolmaya, batmaya mahkûm olan bir varlık, sevilerek iman edilecek kadar alaka gösterilerek sevmeye layık değildir. Çünkü insan fânî ve âciz olduğundan; fânî ve âciz olanı fitraten sevmez.

Böylece Allah Teâlâ'nın Kemâl ve Cemâl sıfatlarına karşı kulun fitratında buluna sevgi gereği Hz. Peygamber (s.a.s.) takip edilerek gerçekleştirilecek ibadetler, aynı zamanda Allah Teâlâ'nın sevgisine vesile olup kulun mağfiretiyle sonuçlanır.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerim

- Akalın, Şükrü H, *Türkçe Sözlük*, XI. Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 2001.
- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, XII. Basım, İnkılâp Yayınevi, İstanbul: 1998.
- Alper, Hülya, *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yayınları, İstanbul: 2002.
- Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî tercemeti'l-kâmûsi'l-mühît*, I. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul: 2013.
- Bayzan, Ali Rıza, *Terapistin Sûfi Olursa*, VI. Basım, Kida Yayınları, İstanbul: 2016.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdillâh b. Ömer, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, tah. Muhammed Abdürrahman el-Maraşlı, I. Basım, Dâru İhyâ-i'türâsi'l-Arabî, Beyrut: 1418 (h).
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, VII. Basım, Akçağ Yayınları, Ankara: 1997.
- Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, XV. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul: 2006.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. El-Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvud*, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mektebetu'l-'asriyye, Beyrut: (trs.).
- Ebû Zühre, Muhammed b. Ahmed, *Zühretü't-tefâsîr*, Dâru'l-fikri'l-'Arabî, (y.y.): (trs.).
- Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Cemaluddin Abdurrahman b. Ali, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, Thk. Abdurrazık el Mehdî, I. Basım, Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, Beyrut: 2001.
- el-Attâr, Hasan b. Muhammed, *Hâşiyetü'l-'Attâr alâ şerhi'l-Celâli'l-Mehallîyyi alâ Cem'i'l-cevâmi'i*, Beyrut: (trs.).
- el-Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, Thk. Abdurrezzak el-Mehdi, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut: 1999.
- el-Bühârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu'l-müsnedi's-sahîh*, Thk. Muhammed Zühre b. Nâsır, I. Basım, Dâru tavkı'n-necât, (y.y.): 2001.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Ebû Tâhir Mühammed b. Yakub, *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Tah. Mühammed Ali en-Neccâr, Kahire: 1996.
- el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsi'l-mühît*, VIII. Basım, Müessesetü'r-risâle, Beyrut: 2005.
- el-İsfehânî, Râğîb, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, Thk. Safvân A. Davudî, I. Basım, Dâru'l-kalem, Beyrut: 1997.

- el-Mahallî ve es-Süyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebibekr, *Tefsîru'l-celâleyn*, I. Basım, Dâru'l-hadîs, Kahire: (trs.).
- el-Mahallî, Celâluddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Bedru't-tâli' fî halli Cem'i'l-cevâmi'*, Tah. Mürtedâ Ali b. Muhammed, Müessesetü'risâle, Beyrut: 2012.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul: 1979.
- el-Mâverdü, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, Thk. Seyyid b. Abdilmaksud, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut: (trs.).
- er-Râzî, İbn Ebî Bekir, Ebû Abdillâh Zeynuddin Muhammed, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Thk. Hüseyin Elmalı, I. Basım, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuâd Abdalbaki ve İbrahim Utve Avz, Mısır: 1975.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an hakâiki ğavâmidü't-tenzîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut: 1987.
- Frankl, Viktor E., *İnsanın Anlam Arayışı*, Çev. Selçuk Budak, LXIV. Basım, Okyanus Yayınları, İstanbul: 2019.
- Fromm, Erich, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, Çev. Selçuk Budak, III. Basım, Öteki Yayınevi, Ankara: 1995.
- Fromm, *Sevme Sanatı*, Çev. Yurdanur Salman, X. Basım, Payel Yayınları, İstanbul: 1995.
- Gezgin, Ali Galip, *Kur'an'da Sevgi*, II. Basım, Rağbet Yayınları, İstanbul: 2010.
- Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, Thk. Mehdi el-Mahzumî ve İbrahim es-Samirî, Mektebetu Hilal, (y.y.): (trs.).
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: 1999.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed, *et-Tahrîr ve't-tenvîr, (Tahrîru'l-ma'na's-sadîd ve tenvîru'l-'akli'l-cedîd min tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd)*, Dâru't-Tunusiyye, Tunus: 1984.
- İbn Dürayd, Ebû Bekir Muhammed b. Hüseyin, *Cemheretü'l-lüğa*, Tah. Remzi Münir Ba'lbekî, Dâru'l-ilim, Beyrut: 1987.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin b. Ahmed, *Mü'cemü mekâyisi'l-lüğa*, Tah. Abdüsselâm Mühammed Hârun, Dâru'l-fikir, Beyrut: 1979.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, Thk. Ebû'l-Me'âtü en-Nürî, I. Basım, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut: 1998.
- İbn Hazm, Ali el-Endelusî, *Tavku'l-hamâme fî'l-ülfeti ve'l-üllâf*, I. Basım, Müessesetü Hindâvî, Kahire: 2016.

- İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir, *Ravdatü'l-mühibbîn ve nüzhetü'l-müştakîn*, Tah. Muhammed Azîz Şems, Dâru âlemi'l-fevâid, Cidde: (trs.).
- İbn Kayyım el-Cevziyye. *Medâricu's-Sâlikîn beyne Menâzili İyyâke Na'budu ve İyyâke Neste'înu*, Thk. Muhammed el-Mu'tasımbillâhî'l-Bağdadî, II. Basım, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut: 1996.
- İbn Mâceh, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn Mâceh*, Thk. Şu'aybu'l-Arnâvut, I. Basım, Dâru'r-Risâle, (y.y.): 2009.
- İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-'Arab*, III. Basım, Dâru Sadr, Beyrut: 1993.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, “Allah-İnsan İlişkisi Açısından “Muhabbet/ Sevgi Olgusu”, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 3, S. 5, (Ocak-Haziran 2010), ss. 99-149.
- Kutub, Muhammed, *Dirâsâtün fi'n-nefsi'l-insâniye*, X. Basım, Dâru's-ş-şürûk, Kahire: 1993.
- Müklâfî, İbrahim, *Şerhu Müsellesâti Kutrub*, (y.y.): (trs.).
- Nursî, Bediuzzaman Said, *Mesnevî-i Nuriye*, İstanbul: 2007.
- Nursî, *Sözler*, İstanbul: 2007.
- Nursî, *Şualar*, İstanbul: 2007.
- Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, İstanbul: 2007.
- Özdeş, Talip, “Ahlak-Vahiy İlişkisi ve Kur'an'da İman-Ahlak-Amel Bütünlüğü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 10 S. 2, Sivas: 2006, ss. 5-21.
- Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1982.
- Polat, Emanullah, *İlk İnen Sürelerin Nüzûl Sebepleri Bağlamında Gizli Tebliğ*, I. Basım, İlâhiyât Yayınları, Ankara: 2015.
- Polat, *Kur'ân'a Göre Ruhî Hastalıklar*, I. Basım, Fecr Yayınları, Ankara: 2018.
- Polat, *Tin Suresi'nin Tefsiri ve Sure Işığında Kutsal Zaman ve Mekân Mefhûmu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2001.
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, trc ve şerh: Ahmed Avni Konuk, (y.y.): (trs.).
- Sayar, Kemal, *Her Şeyin Bir Anlamı Var*, (İstanbul: Kapı Yayınları, I. Basım, 2018).
- Seyyid Kutub, İbrahim Hüseyin eş-Şâribî, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XVII. Basım, Dâru's-Ş-Şurûk, Kahire: 1991.
- Sinanoğlu, Mustafa, “İman”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 22/212-214, İstanbul: 2000.

Sunar, Cavit, “Aşk’ın Terbiyedeki Rolü”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara: 1981, C. 25, ss. 95-128.

Tarhan, Nevzat, *Duyguların Dili*, Timaş Yayınları, İstanbul: 2008.

Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul: 2014.

Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, İstanbul: 2006.

Tarhan, *Mutluluk Psikolojisi*, İstanbul: 2004.

Tarhan, <https://www.nevzattarhan.com/inanca-iman-sendromu.html> (adresinden 21.02.2021 tarihinde alınmıştır.)

Tillich, Paul, *İmanın Dinamikleri*, Çev. Fahrullah Terkan ve Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara: 2000.